

homosexualitet anges hos SAOB till 1907 då en artikel i tidningen *Arbetet* diskuterar företeelsen som ett vanligen "medfött tillstånd". Första belägget för ordet lesbisk i bemärkelsen kvinnlig homosexualitet är hämtat från en ordbok 1904, som ger definitionen "onaturlig otukt mellan kvinnor".

23 Karin Johansson, *Den mörka kontinenten* 1994.

Ytterligare referenser:

Rudolf Thunander, *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635-1699* 1993.

Eva Österberg, professor i historia vid Lunds universitet. Hennes senast publicerade bok är *Folk förr: historiska essäer* (1995).

The Visible and the Invisible Sin

In a sense, the 17th century saw a powerful and perpetuated discourse about sexuality and gender, but in the courtrooms and within the church, not - as today - in medical research, psychoanalysis nor newspapers. As was the case in other Lutheran countries during the 17th century, the Great and Visible Sin in Sweden was extramarital heterosexual sex. The official attitude towards homosexual sex was largely passive in Sweden during the 17th and 18th centuries.

The *theatrum mundi* is used as the societal metaphor during the 17th century. Extramarital heterosexual sex was a threat because of the possibility of bastards; bestiality was associated with the birth of man-beast monsters. Discrete homosexual relations between women or between men, on the other hand, did not pose the same kind of threat as long as everyone stuck to their roles in the societal *theatrum*. This may be a possible explanation to the relative official passivity towards homosexual sex at the same time as other extramarital sexual relationships were persecuted severely.

“Det fanns inga lesbiska i Tammerfors på 50-talet”

Tuula Juvonen

Minna undersökningar av lesbiska kvinnors liv i Tammerfors 1945-1969 har jag upprepade gånger konfronterats med "frånvaron" av lesbiska. Trots mina försök har jag haft stora svårigheter att hitta äldre lesbiska att intervjua. Ändå tror jag inte att det är frågan om att det "inte fanns några lesbiska i Tammerfors på 50-talet", som många heterosexuella har föreslagit. Enligt Martha Vicinus har det i lesbisk-historisk forskning länge varit tradition att man fäster sig vid det som är synligt eller offentligt uttalat. Till forskningsobjekt väljer man ut "manliga" kvinnor, det vill säga de som tydligt avviker från den heterosexuella kvinnligheten och kvinnor som identifierar sig som lesbiska (liksom också ogifta kvinnor) (Vicinus 1994, 57-58, 60).

Min åsikt är att det bakom denna tradition ligger en modern uppfattning om att lesbiskhet består av sexuellt begär riktat till personer av samma kön och, med detta som grund, en offentligt uttalad och därför känd sexuell identitet. Inom denna ram definieras lesbiska som avvikande från heterosexuella kvinnor, som deras motsats. Istället för att i enlighet med det heterosexuella paradigmet uppfatta kvinnor som älskar kvinnor som oattraktiva, uppfattas de som attraktiva för andra kvinnor. Istället för att de förstås som asexuella och ensamma för att de inte har heterosexuella förhållanden, ses de som sexuella tillsammans med andra kvinnor. De anses inte heller vara onormala för att de inte identifierar sig som heterosexuella, utan de antas identifiera sig som lesbiska.

Martha Vicinus kritiserar denna forskningstradition, som hon menar fetischerar synlig skillnad och självidentifiering (Vicinus 1994, 60). Med dessa kriterier är bara de kvinnor lesbiska som utifrån det yttre kan identifieras som sådana eller som själva offentligt ger uttryck för sin lesbiskhet. Man förutsätter då att se och höra skulle betyda samma sak som att veta. Att veta med säkerhet och att bekräfta denna säkerhet framstår som centrala frågor för lesbisk forskning. En absolut verifierbar vetenskap är dock enligt min uppfattning nödvändig enbart då vi vill dra ett klart och tydligt streck mellan lesbiska och heterosexuella, eller mellan kvinnor och män. Men kan vi dra ett sådant streck?

Om lesbiskhet definieras på ett annat sätt, måste man också ställa andra frågor om seendet och hörandet. Enligt min åsikt skulle man kunna tänka sig lesbiskhet som en individuell kroppslig situationsbunden information. Man kan inte alltid vara säker på vad som sker, man kan inte alltid veta det om det eller prata högt om det och det kan inte heller bevisas. Som intres-

santa frågor för lesbisk forskning reser sig då istället icke-vetandet, icke-seendet och det offentligt icke uttalade, medan vetandet, seendet och det offentligt uttalade ifrågasätts (Vicus 1994, 58).

Manliga kvinnor

I min forskning om 50-talets Tammerfors, har jag i materialet träffat på både utpräglad manhaftiga och ogifta kvinnor. Poliserna som jag intervjuade berättade om en person som körde motorcykel och som i en polisrazzia presenterade sig som man. Poliserna blev misstänksamma och tog personen till polisläkarens mottagning. Där fick sex poliser hålla henne på plats innan läkaren kunde konstatera att hon var en kvinna (IM 5). Vi kan dock inte veta om denna synbarligen "manliga" kvinna var lesbisk, i alla fall visste de annars välinformerade poliserna inget om någon möjlig flickvän.

En annan intervjuad som har arbetat som sjuksköterska visste emellertid att samma kvinna hade vårdats på ett fängelsesinnessjukhus några år tidigare. Där hade hon velat framträda som man; hon hade gjort sig en artificiell penis av trasor och hon hatade allt som hade med kvinnor att göra (IK 4). Med denna vetskap är vi tvungna att fråga oss om denna person som i biologisk mening var "kvinna" överhuvudtaget kan förstås som kvinna i social mening. Hade hon varit lesbisk om hon hade haft en flickvän?

En annan manlig kvinna i materialet flyttade från landsbygden till Tammerfors för sin flickvans skull. De hade blivit bekanta via brevväxling. Enligt grannen hade kvinnan arbetat som dräng på en gård vars ägare hade dragit ut i krig. Iklädd herrkläder hade kvinnan också på veckoslutsdanser dansat med husets fru hela kvällen. Först flera år senare hade kvinnans mor för grannen berättat att kvinnan fötts som hermafrodit (SKS/KRArk 1993, Homoseksualisuuskysely, s 160-161).

Vi kan inte veta om denna "kvinna" egentligen var en hermafrodit som hade opererats till kvinna eller om förklaringen om hermafroditisk anatomi var påhittad av modern för att byborna lättare skulle acceptera att kvinnan betedde sig som en man. Vi kan alltså inte bestämt veta om hennes kärleksförhållanden handlade om relationer mellan två kvinnor.

Ogifta och skilda kvinnor

Jag intervjuade en ogift kvinna om hennes relationer till sina vänner av samma kön. Hon berättade livligt om gemensamma utflykter och hobbies i sin vänkrets, om inbördes stöd och förtroende. Hon berättade också om hur hon på en semesterresa med sin väninna hade bestämt sig för att bryta sin förlovning - för att bli sjuksköterska. En berättelse som hade börjat som en klassisk coming-out story - som jag som forskare om lesbiskhet så väl kände igen - tog en vändning till att bli en berättelse om religiös bestämmelse i fråga om yrkesval. Hon hade aldrig bott ihop med en kvinna, och när jag presenterade frågan om lesbiskhet, gjorde min intervjuade klart att hon aldrig hade haft "en sådan relation" till sina väninnor (IK 17).

En annan kvinna som jag intervjuade hade skilts från sin man efter ett kort

äktenskap, och efter skilsmässan i flera tiotals år bott tillsammans med en likaså skild väninna. Bland deras bekanta fanns många homosexuella män och folk "visste" att kvinnorna var ett lesbiskt par. Kvinnan definierade sig själv ändå som "en normal kvinna som var förälskad i en normal man". Att bo tillsammans med en kvinnlig vän var en praktisk lösning: de båda kvinnorna var arbetsnarkomaner, som genom att ha bostaden tillsammans kunde arbeta även hemma (IK 20:2).

Den tredje kvinnan som jag intervjuade var ogift. Hon hade haft kärleks- och sexuella förhållanden, vanligtvis med gifta kvinnor, ända sedan femtonårsåldern. När hennes mor frågade henne om hon och hennes kvinnliga arbetskamrat var älskarinnor, eftersom de på lunchtimmarna gick hand i hand, förnekade hon det skarpt. När jag som intervjuare ställde samma fråga 45 år och många kvinnoförhållanden senare, förnekade hon det inte på samma sätt. Hon sa dock att hon tänkte sig vara en av de människor som har fötts i fel kropp, hon borde ha fötts till man (IK 22).

Även om de kvinnor som jag intervjuade var synliga genom att de bröt mot det heterosexuella äktenskapets norm, identifierade de sig inte offentligt som lesbiska - tvärtom förnekade de det offentligt. Berodde det på att de aldrig kände någon kroppslig attraktion till sina väninnor? Eller berodde det på att eftersom lesbiskhet var kriminaliserad och osynlig i Finland, så kunde de vara ovetande om sina känslor eller åtminstone tysta om dem? Var dessa kvinnor, som andra "visste" var lesbiska, egentligen lesbiska?

Lösdrivare och gifta kvinnor

Medan det i Tammerfors bodde kvinnor, vars heterosexualitet kunde betvivlas på grund av att deras livsstil eller utseende avvek från den heterosexuella kvinnligheten, bodde här också kvinnor som man "visste" var heterosexuella men som kanske inte var det. Sådana kvinnor var exempelvis lösdrivare och gifta kvinnor.

Lösdrivare kallades i Finland en brokig grupp människor, som för kvinnornas del också kunde beskrivas som ogifta, utbildade och som med stöd av kriminellt erhållna inkomster i ekonomiskt avseende var oberoende av en mans beskydd. Förutom försäljning av stöldgods och olaglig alkohol, var

prostitution ett möjligt sätt att ordna försörjningen. Kvinnor som definierats som lösdrivare ansågs vara moraliskt klandervärda, men de förmodades vara detta som heterosexuella. Poliserna som jag intervjuade var mer intresserade av kvinnornas allmänna kriminella verksamhet, än deras privatliv och relationer. Sålunda kom de bara på ett möjligt lesbiskt kvinnopar bland lösdrivarna (IM 3). Ändå skulle kvinnorelationernas och kvinnoparens mängd, med stöd i definitionen, kunna antas vara större.

Gifta kvinnor däremot förmodades vara moraliskt oklanderliga. De hade barn som bevis på sin heterosexualitet och deras relationer till sina väninnor ansågs därför inte heller vara lesbiska. En gift kvinna kunde resa till sin väninna på annan ort under ett veckoslut, eller tillbringa längre tider utomlands med henne (IK 13). Ibland kunde en väninna sova över, och då flyttade mannen till ett annat rum, medan kvinnorna delade den äktenskapliga bädden (IK 22). Så länge kvinnan återvände till sin man och lät bli att uttala arten av sitt förhållande till väninnan var hennes heterosexualitet inte ifrågasatt och därför ifrågasattes inte heller förhållandet till väninnan.

Liksom vad gäller lösdrivarna var gifta kvinnors kvinnoförhållanden osynliga så länge de inte själva talade om dem, eftersom kvinnorna uppfattades som heterosexuella. Utifrån mitt material skulle jag ändå ifrågasätta denna på förmodade, offentligt uttalade eller på synliga bevis baserade, "vetskap" om heterosexualitet. Var lösdrivarkvinnorna som levde tillsammans med kvinnor och de gifta kvinnorna som hade sexuella förhållanden med andra kvinnor, verkligen heterosexuella?

Slutsatser

Vid en granskning av 1950-talets Tammerfors är det intressant att lägga märke till att lesbiskhet var som synligast när man inte med säkerhet visste om den. En kvinnas avvikande utseende eller livsstil framkallade bland arbetskamrater och grannar rykten och gissningar, vars upprepade berättelser i sig gav signaler om att det fanns något på andra sidan om heterosexualiteten, även om berättarna själva inte kunde definiera vad något "sådant" kunde vara. Icke-vetandet öppnar ett mentalt utrymme för att tänka annorlunda.

En diffus "vetskap" om lesbiskhet gav kvinnorna ett skydd, medan en definitiv vetskap skulle ha ställt dem inför svårigheter i relation till den närmaste omgivningen och till myndigheterna. För dessa kvinnor skulle det inte ha varit till någon nytta, däremot till stor skada, om de hade avslöjats som lesbiska. Antagandet om heterosexualitet, trycket från heterosexuell normalitet och en vilja att klara situationen med så få sår som möjligt, ledde till att frågan om lesbiskhet inte uttalades offentligt, eller att den förnekades vid direkta frågor.

Som allra osynligast var lesbiska däremot när de var kända som heterosexuella. Heterosexualiteten gav emellertid ett förträffligt skydd för den som ville agera annorlunda. Enligt min uppfattning är den fruktbara frågan för lesbisk historieforskning inte längre om dessa kvinnor i efterhand kan "räddas" till synlighet, genom att de i en intervju kan fås att "erkänna" sin lesbisk-

het. En sådan modern och urban definition av lesbiskhet, som baseras på synlighet och en offentligt uttalad identitet, fungerar helt enkelt inte när man undersöker en finsk småstads lesbiska historia. Tvärtom tappar en sådan definition bort fler möjligheter än den öppnar.

En mer intressant fråga tycker jag är om det fanns rum för lesbiska i Tammerfors under 1950-talet. Enligt min åsikt finns det grund för att påstå att icke-vetandet, icke-synligheten och det utsagda, skapade mentala rum för kvinnorna att tänka annorlunda om sig själva, och de bjöd på en möjlighet till annorlunda val än de vanliga. Det jag i min forskning närmast kommer att undersöka är om kvinnorna också hade konkreta möjligheter att fullfölja sina lustar.

Källor

Intervjuer

IM 3	09.03.1994	polis (man), ålder drygt 60
IK 4	10.03.1994	sjuksköterska, nästan 60
IM 5	18.04.1994	polis (man), drygt 80
IK 13	19.07.1994	dotter, nästan 50
IK 17	31.05.1995	ogift kvinna, ungefär 65
IK 20:	09.10.1995	skild kvinna, ungefär 85
IK 22	07.12.1995	ogift kvinna, ungefär 65

Arkivkällor

Finska Litteratursällskapets folkminnesarkiv (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto), SKS/KRArk 1993: Homoseksuaalisuuskysely (homosexualitetsutfrågning), s 160-161.

Litteratur

Vicinus, Martha; Lesbian history: All theory and no facts or all facts and no theory? i *Radical History Review* 60 (1994), s 57-75.

Tuula Juvonen är doktorand vid socialpolitiska institutionen, Tammerfors universitet och deltagare i doktorutbildningsprogrammet "Forskning om kultur och växelverkan".

"There Were No Lesbians in Tampere in the 1950s"

I take as my starting point Martha Vicinus' critique of the fetishization of visible difference and self-identification as the criteria for lesbianism as I consider the question why it seems to be difficult to find lesbians in Tampere in the 1950s.

I show that it is difficult to even think of some of the mannish women from the 1950s as women and therefore as lesbians, and how also some assumed lesbians I interviewed denied their lesbianism explicitly. On the other hand

